

І. М. Трахтенберг

Екологія медична

ЕКОЛОГІЯ МЕДИЧНА – розділ [екології](#), що вивчає вплив умов довкілля на здоров'я населення. Основи Е. м. укр. вчені заклали у 90-х рр. 20 ст. Нині перебуває на стадії становлення, обґрунтування теор. основ, формування понять, апарату, визначення критеріїв оцінки відповід. дослідж., мети та завдань. Розвивається на межі *медицини* та екології, пов'язана з [гігієною](#), *токсикологією*, *медичною географією* та ін. Е. м. трактують також як світогляд, за яким людину розглядають у нерозрив. зв'язку з живою та неживою природою і соц. сферою її існування. На 13-му Наук. з'їзді гігієністів України (Харків, 1997), присвяч. пріоритет. проблемам гігієн. науки, Е. м., сан. практики та охорони здоров'я, відзначено, що методологія сучас. пізнання взаємин у системі людина–довкілля є різноплановою і має тенденцію до інтеграції фундам. та соц. сфер буття. Згідно з рішенням 4-ї Міністер. конф. з навколиш. середовища та здоров'я (Будапешт, 2004), осн. завданнями Е. м. 21 ст. є вимірювання, оцінювання та запобігання небезпеці, зумовленій забрудненням довкілля. За умов НТП вивчення закономірностей та чинників, які призводять до порушення рівноваги між довкіллям та здоров'ям людини, є основою створення системи ієрархіч. відповідальності суспільства і його інституцій.

Найбільш виправданим є дослідж. становлення Е. м. у зв'язку з розвитком гігієни, що вивчає вплив чинників довкілля на здоров'я людини, її працездатність та тривалість життя, розробляє нормативи, вимоги та сан. заходи, спрямовані на оздоровлення насел. місць, умов життя та діяльності людей. Якщо гігієна традиційно акцентує увагу на стані довкілля та оцінюванні ефективності практ. рішень з його нормалізації, то Е. м., крім цього, виявляє донозол. зміни в організмі людини, тобто зміни, які виникають ще до розвитку захворювання. Діагностика стану довкілля, здоров'я насел. та сан. стану з метою встановлення між ними причинно-наслідк. зв'язків та формування необхідного для людини природ. і соц. середовищ потребує подальшого розвитку [валеології](#), *санології*, вчення про норму в біології та медицині, фіз. розвиток людини, розроблення принципів та методів корекції передпатол. станів тощо. Відбувається взаємозбагачення окремих гігієн. та мед.-екол. галузей. Так, вивчення здоров'я робітників пром. підприємств як наслідок умов праці і чинників пром. екології є недостатнім, якщо не враховувати умови їхнього проживання, харчування тощо. Е. м. ще не досягла такого рівня розвитку та диференціації,

коли б можна було говорити про її структурованість як науки. Хоча іноді фахівці виділяють, на їхню думку, відносно самот. галузі: сан. екологія, екол. токсикологія, екол. фармакологія, інформ. екологія, екол. психіатрія, екол. гістологія та ін. Становлення Е. м. співпало в часі зі становленням екології як біосоц. дисципліни, яка поєднує [екологію людини](#) та [екологію соціальну](#). У єдиному потоці екологізації усіх сторін життєдіяльності людини (екологія хімічна, [екологія радіаційна](#), [екологія виробництва](#)) Е. м. посідає особливе місце через виправданий антропоцентризм та наявність певного доробку, представленого досягненнями гігієни, зокрема сформованими принципами й практикою гігієн. регламентування потенційно небезпеч. чинників вироб. середовища хім., фіз. і біол. природи. Становлення Е. м. як результат злиття двох напрямів медицини – клін. та гігієн. – збагачує термінол. базу мед. науки не лише за рахунок нових термінів, а й за рахунок розширення змісту наявних.

Під екол. патологією розуміють заг.-патол. зміни в організмі, що виникли внаслідок дії техногенно зміненого довкілля, але у своєму розвитку не дійшли до стадії явної нозології. Це сукупність дистрофіч., некробіотич., некротич., проліфератив., репаратив. процесів та змін у клітинах і субклітин. структурах, що відображають і порушення в організмі, і наявність компенсатор. процесів. Ці зміни можуть бути значними, але важко діагностованими у певного хворого, оскільки ініціальні механізми екол. патології розвиваються повільно, тривалий час компенсуються і не супроводжуються зниженням функцій навіть найбільш уражених органів. У зв'язку з цим екол. патологію відносять до того чи ін. синдрому або не кваліфікують взагалі і до з'ясування справж. причини називають за географією того місця, де вперше виявлено подібні захворювання. У донозол. період ефективні нетрадиц. методи терапії (голковколювання, масаж, гомео-, фітотерапія тощо). Ступ. їхньої ефективності залежить від адаптац., компенсатор. та репаратив. можливостей тканин, органів, систем та організму в цілому. Коли ж адаптац. можливості вичерпано, розвивається певне захворювання, для якого характерні етіологія, патогенез, морфогенез, клін. прояви і яке потребує специфіч. лікування. Гігієн. донозол. діагностика також складна. Говорити про екол. нозологію можна тоді, коли мед. практика стикається з незвичайною хворобою. Орієнтувати практ. медицину на виявлення незвичайних хвороб – одне з завдань Е. м. На клініку «неекол.» хвороб також впливають умови життя людини. Техногенне забруднення довкілля витісняє природні (ендемичні) форми патології всіх живих істот та неминуче накладає на них свій відбиток.

Проблеми Е. м. в Україні вивчають у мед. н.-д. установах та ВНЗ. Зокрема співроб. Інституту гігієни та мед. екології АМНУ (Київ) досліджують гігієн. аспекти ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, механізми біол. дії чинників довкілля, проблеми гігієн. регламентування хім., фіз. та біол. чинників, інвентаризації джерел забруднення атмосфер. повітря, водойм, ґрунту, питання екол.-гігієн. безпеки насел. окремих регіонів; сприяють організації держ. служби генет. моніторингу для обліку вад розвитку та спадк. захворювань з урахуванням

стану довкілля. В Інституті медицини праці АМНУ (Київ) осн. акцент зроблено на аналізі співвідношень гігієн. та екол. нормування, пошуку заг. закономірностей та виявленні їхньої специфіки; обґрунтовано 2 типи хім. навантаження на природні системи (критич. і допустимий) та 2 рівні його нормування – глобал. і біогеоценологічний. Комбіновану дію на організм людини чинників довкілля різної природи, зокрема хім. забруднювачів та радіонуклідів, вивчають вчені Нац. (Київ) та Донец. мед. університетів. 1994 при Дніпроп. мед. академії створ. НДІ мед. екології, співроб. якого зосередили увагу на наук. пошуку об'єкта Е. м., дослідж. морфол. структур, що змінюються під впливом екзоген. чинників, зокрема ксенобіотиків. НДІ разом з наук.-метод. центром санації «Екологія та здоров'я», фондом охорони праці Дніпроп. міського упр. економіки та соц. розвитку розробив програми навч.-оздоров. курсів з питань Е. м., комплексну програму мед.-екол. виховання та освіти для учнів серед. навч. закладів і ВНЗів, мед. працівників, населення. Науковці Львів. мед. університету вивчають переважно клін. аспекти Е. м. Осн. напрямом їхніх дослідж. є встановлення морфол. субстрату екол. патології, насамперед, патоморфозу захворювань різних груп насел. України, викликаних чинниками довкілля. Крім того, значну увагу львів. дослідники приділили т. зв. чорній хворобі, причинам виникнення алопеції у дітей тощо. На значну увагу заслуговує напрям Е. м., що тісно пов'язаний з медициною катастроф і вивчає найближчі та віддалені наслідки для здоров'я людини природ. і техноген. аварій. Пріоритет. проблемам Е. м. присвяч. праці [Є. Гончарука](#), [М. Шандали](#), [А. Сердюка](#), [Ю. Кундієва](#), [І. Трахтенберґа](#), [Д. Зербіно](#), [М. Проданчука](#), [В. Бардова](#)

Рекомендована література

1. Израэль Ю. А. Экология и контроль состояния природной среды. Москва, 1984;
2. Сердюк А. М. Непростые заботы человечества: научно-технический прогресс, здоровье человека, экология. Москва, 1988;
3. Александров В. Н. Санитарно-гигиенические аспекты экологии // ГиС. 1990. № 5;
4. Трахтенберг И. М., Коршун М. Н. Нормирование химических загрязнений окружающей среды: гигиеническое, экологическое или эколого-гигиеническое? // Актуал. проблемы мед. экологии. Дн., 1995;
5. Гербильский Л. В. Введение в медицинскую экологию. Дн., 1996;
6. Звиняцьковський Я. І., Бердник О. В. Фактори ризику і здоров'я населення, що мешкає в різних умовах навколишнього середовища // Довкілля та здоров'я. 1996. № 1;
7. Шумейко В. А., Овруцький В. М., Глуховський Ш. В. Екологічна токсикологія: предмет, поняття, джерела, виникнення // Современ. проблемы токсикологии. 1998. № 1;
8. Трахтенберг И. М., Коршун М. Н. Медицинская экология на пути становления // Междунар. мед. журн. 1999. № 3;
9. Кундиев Ю. И., Трахтенберг И. М. Химическая опасность в Украине и мероприятия по ее предупреждению // Журн. АМНУ. 2004. № 2;

10. Гігієна та екологія. В., 2006.

Бібліографічний опис:

Екологія медична / І. М. Трахтенберг // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18708>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).